

N. PÁL JÓZSEF
irodalomtörténész, sportesszéíró

Aetas 39. évf. 2024. 4. szám, 121–131.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.4.121-131

www.aetas.hu

„Izgatott vagyok! Félek! De várom! Nagyon várom...!”

Zarándokút a világ tetejére?

*Erőss Zsolt és Suhajda Szilárd emlékének,
Sterczer Hildának és Legindi Tímeának tisztelettel!*

Régi emlék kísér, amióta – Suhajda Szilárd eltűnése hírének vétele óta¹ – ennek az írásnak a tervét forgatom, 1966-ból vagy 1967 elejéről talán. A második, netán a harmadik elemít jártam kicsi falumban (inkább a harmadikat?), az akkor használatos olvasókönyvben két történet sorakozott egymás után, s mindkettő igencsak lekötötte fantáziám. Jurij Gagarin űrrepülését beszélte el az egyik, a Szovjetunió dicséretét hangsúlyozva persze, bolygónk, a Föld legmagasabb pontjának első megmászását a másik, s nekem – mert nem tudtam róla addig – az utóbbi lett a fontosabb. Számtalanszor elolvastam a történetet, Hillary és Tendzing neve az elmembe égett, meg az olvasmány lezárása is. Úgy szólt, hogy a nepáli Tendzing lépett először a „világ tetejére”, s ő segítette maga mellé társát.

Így volt-e, nem tudom, sőt – állítom – a pontos valóságot nem tudjuk meg soha. Van hír, hogy a mászás után Tendzing elismerte, Hillary volt, aki először a csúcsra ért, de hát így illet azt világgá kürtölni akkoriban, gondolom. Hogy könyvemben a serpa, a kísérő² volt a „győztes”, ezen ma már nem csodálkozom (mégse egy „imperialista” brit alattvalóé, inkább az „elnyomott” szolgálé legyen az elsőség, így gondolhatta a tankönyv írója talán), de vélem, nem igazán fontos e kérdés.

A Himalája, egyben bolygónk legmagasabb pontját³ Edmund Hillary és Tendzing Norgay érte először el – valószínűséggel ők⁴ –, így tartja nyilván a hegymászó-történelem, s így tartották nyilván a kortársak is. Nepáli idő szerint 1953. május 29-én délelőtt 11.30-kor volt a pillanat, a kor médiaviszonyaihoz képest gyorsan szállt a hír, ami igen fontos lett. II. Erzsébet

¹ Suhajda Szilárdnak a Mount Everest csúcsát 2023. május 24-én a déli órákban kellett volna elérnie, ám e nap estéjén – 8795 méternél járt – megszakadt vele a kapcsolat. Kereséséről 2023. május 27-én mondtak le.

² Norgay Tendzing már az egy évvel korábban, 1952-ben sikertelenül kísérletezett, svájci csapattal is mászott, tapasztalata miatt választották őt Edmund Hillary mellé, s a páros teljes jogú tagjának számított.

³ A 2020-as mérés szerint a csúcs 8848,86 méter magasan van a tengerszint fölött. A magasság a hegyet fedő „örök” – legalább négyméternyi – jéggel, hóval együtt értendő.

⁴ George Mallory és Andrew Irvine angol hegymászók 1924. június 8-án indultak a csúcsra, ám sohasem tértek vissza. Máig él a föltételezés, hogy följuthattak, s a tragédia már visszaúton érthette őket. Bizonyíték nincs erre. Mallory holttestét 1999-ben 8160 méter magasságban megtalálták, ám fényképezőgépét – a csúcson készült esetleges fotókkal – nem. Szakértők szerint az akkori körülményeket, a mászók fölkészültségét figyelembe véve az eredménytelen kísérlet a valószínűbb.

királynő koronázása 1953. június 2-re esett, a sikeres mászást követő negyedik napra tehát, s a szenzációt – hogy a csúcst brit alattvaló (Hillary új-zélandi volt) érte el – a technika új csodájának, a terjedni kezdő televízióknak köszönhetően az ifjú uralkodó tudathatta népével.⁵

Akárhogy forgatom: ami nekem, a tán kilencéves gyerekek „rekord” volt – minden érdekelt: a leghosszabb folyó, a legmélyebb tenger, a legnagyobb bálna mérete és így tovább –, az másoknak (amiről semmit sem tudtam) egy világhatalmi versenyben való diadalt jelentette akkor. A vezető szerepét 1945 óta (1947-ben a „koronagyémánt” India is odalett) veszni érző birodalmi tudat számára meg főleg azt. (Így lehet megérteni, mit jelentett a magyar labdarúgócsapat elleni 3:6 fél év múlva Angliának. A futballhatalmi tudat összeomlását!)

Hatalmi verseny része volt-e hát a hegymászás, miként évek múltán az űrkutatás, egy nemzeti (birodalmi) kiválóság bizonyításának látványos alkalmá, vagy jóval több ennél? Ki kit előz meg, győz le, ez-e a tét, vagy akadhat olyan személyes, esetleg erkölcsi, metafizikai összetevője is a földattudatnak, ami magasabb szintre emelheti, földúsíthatja, szublimálhatja a történetet, amit „kívülről” szemlélve átélni nem igazán lehet, így róla ítélni sem ildomos?

Emlékezzünk: amikor Suhajda Szilárd tragédiájának híre jött, rögvest kezdetét vette az interneten (meg tévé- és rádióműsorokban) való okoskodás. Hogy felelőtlen kalandor – ez volt a vezérszólam –, aki kockáztatja életét, örök hiányt s fájdalmat hagyva szeretteire, s hogy „normális” ember ilyent nem tehet. Belátom, látványosan egyértelműnek tűnik ezt kimondani, még „érthető” is talán, számos embertársunk gondolhatja így, ám mégsem hagy nyugodni valami. Az, ami nekünk, „tengerszinten” élőknek megfejthetetlen, átélhetetlen mindörökké, valami titok, amiről egy döbbenetes, két és félpercnyi fölvetel, torkot szorító monológ, utolsóvá lett „üzenet” tanúskodhat.⁶ (Erről később beszélnek.) Valami olyan, meglehet, létünkkel egyidős ős-állapot, midőn a teljesség akár pillanatnyi megtapasztalásának vágya a személyes biológiai élet kockáztatásának esélyével összeér, sőt összefér.

A hegyre, a magas hegyre már az őseink is megbűvölve néztek, s titkok helyének vélhette azt. Mitológiai időnk tele ennek hagyatékával, tanulságaival. A hegy, ahova följutni csak a kiválasztottaknak adatott, ahol sorsfordító dolgok dőlhetnek el. Az Ószövetség mozgathatatlan tétele: hogy a „törvény” reá bízassék, Mózesnek a Sion hegye (más változatban Hóreb hegy) tetején kellett Istennel találkoznia, s hogy így esett, ebben népe nem kételkedhetett. De ismert – ugyanezen mitológiai körből – az Ararát históriája, ahol Noé Isten parancsára épített bárkája az özönvíz végén kikötött, s így a büntetéstől megmenekült ember bölcsőjének is tekinthető. Az Olümposzról meg mindenki tud. E hegy az emberarcú istenek lakóhelye volt a régi görögök szerint, oda halandó nem kívánczozhatott, az ott élők ilyen-olyan cselekedetei ájtatták, determinálták a görög irodalmat, művészetet, s remekművekben rögzült hagyatékként maradtak reánk. Mindez mitológiai „tudás” persze, avagy a hiedelem része csupán, s van ugyan följegyzés, ami szerint Hadrianus római császár Kr. u. 121-ben az Etna tetejére mászott, egy japán szerzetes meg 663-ban a szentnek tekintett Fudzsi ment, a hegymászás elterjedtebb szándékáról ezekből a korokból érdemi tudás nem maradt reánk.

A reneszánsz idejéből már igen, ennek első példája az itáliai Francesco Petrarca (1304–1374) híres levele lett, amiben beszámolt, hogy testvérével s két szolgával 1336. április 26-án az 1904 méter magas Mont Ventoux-csúcsot mászta meg (a hegy a mai Franciaország dél-

⁵ Edmund Hillaryt hősként ünnepelték a korban, s a királynő lovagga is ütötte őt ugyanazon év július 16-án.

⁶ *Suhajda Szilárd – Az utolsó bejelentkezés* <https://www.youtube.com/watch?v=SFsRZ-uU06k> (Le-töltés: 2024. március 30.)

keleti részén az Alpok nyúlványa).⁷ Akad filológus, aki az évek múlva publikált beszámoló hitelességében kételkedik, de az itáliai óriás gondolatai (ott, a csúcson a hegyekről, az óceánokról beszélő Szent Ágoston vallomásait forgatva, az apró földi hívságokat elvetve a természet csodájába merült állítólag) művelődéstörténeti értelemben – amit híres Daloskönyvének darabjai bizonyíthatnak – így is helytállóak lehetnek nekünk. Az új érzékenység (a reneszánsz világkép) tanúsítványai, ahol a hegy adta élmény a látást s a lelket egyszerre nyitja ki, a végtelen, az élet csodája igézetét villantva föl.

Nem tudom, Petrarca példája mennyire lett ragadós, hisz voltak ugyan próbálkozások a következő századokban is (Leonardo da Vincit kísérletező kedve 4600 méter fölé, a Monte Rosa hófödte csúcsára is elvitte állítólag egyszer), de kevesen vágyhattak a magas hegyek tetejére jutni akkoriban „csak úgy”. A nagyobb fordulatot a felvilágosodás eszméi hozták el e téren is, a sokat áldott-átkozott felvilágosodásé, ami a máig tartó modernitás hajnala lett, s ami a polgári léttel egyidős „önmegvalósítás” ideáját adta, a sodor ellentmondásaival együtt. Az ember önmagáért, önbecsüléséért, kivált önnön sikerességéért küzd elsősorban: e mára uralkodóvá lett törekvés magva ekkor vettetett el. S innét ered a sport, az ettől kezdve értelmezhető „szabad idő” kedvtelésből való eltöltésének a gondolata, ami az egészséges életmód igényével, a teljesítőképesség határának kipróbálásával is összefüggött. A versenysport szervezettebb formái csak az új, a 19. század második felétől kezdtek terjedni persze, ám a szemléleti kiindulópont ideje kérdéses nem lehet.⁸

Sportnak tekinthető-e a magas hegyek mászása, nem elméleti kérdés nekem, de nem tartom véletlennek, hogy Európa legmagasabb csúcsára,⁹ a 4807 méter magas Mont Blancra 1786. augusztus 8-án lépett először ember (a napot az alpinizmus napjaként tartják nyilván ma is), nem sokkal azután, hogy az új gondolkozás óriása, Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) a hegyek szépségéről, a bércek főlzabadtító világáról értekezett. Sem a Himalája, sem a többi földrész legmagasabb pontjai nem voltak igazán ismertek az európai ember számára akkoriban még, az „örök hó” birodalma innét nézve az Alpok világához kapcsolódott, s nem Vajda János nevezetes versében¹⁰ csupán.

A 19. század, különösen annak második fele, utolsó harmada a világ kinyílásának idejét hozta el, hódításokkal, gyarmatosításokkal, az utazási lehetőségek meglódulásának is köszönhetően. Sorra járta meg az ember a legmagasabb csúcokat. Az 5895 méteres Kilimandzsárót Afrikában (1889), az Aconcaguát 1897-ben – ez Dél-Amerika legmagasabb pontja a maga 6962 méterével –, az alaszakai Demalit 1913-ban (6194 méter), csak a legmagasabb ázsiai hegyvel nem boldogult egyelőre még.

Ázsia – egyáltalán a bolygó – legmagasabb pontját George Everest wales-i származású angol mérnök 1852-ben mérte be, aminek a Peak XV nevet adták, nem törődve azzal, hogy a csúcson van már neve. 1865-ben róla nevezték el Mount Everestnek, s hogy a helybeliek

⁷ A turisták körében ma is népszerű, nagyon széles hegy 2002-ig a Tour de France kerékpáros körverseny egyik embert próbáló szakaszának a része volt.

⁸ Jellemző, hogy a Magyarországi Kárpát-egyesület nevű turistaegyesület, ami az alpinizmust, egyben az akkor Magyarországhoz tartozó Magas-Tátrába induló túrákat is szervezte, 1873-ban, az első magyar sportklubokkal – Nemzeti Torna Egyesület, Magyar Atlétikai Club – körülbelül egy időben alakult.

⁹ Én még határozottan úgy tanultam, hogy Európa legmagasabb pontja a Mont Blanc, így tudták a 19. században is. Újabb értelmezések szerint – Európa dél-keleti határának meghatározásáról van szó – az Oroszország és Georgia határánál lévő, 5642 méter magas Elbrusz az öreg kontinens legmagasabb pontja.

¹⁰ Vajda János: *Húsz év múlva*.

Csomalungmának (a Föld istenasszonya) hívják, az európaiakban csak 1907-ben tudatosodott.

Az, hogy George Mallory és társa fölért volna 1924-ben a csúcra, valószínűtlen tehát, ám Mallory egy még 1922-ben elejtett mondata örökre itt maradt nekünk. Mert az újságírók kérdésére (miért akarja megmászni a hegyet?) adott spontán válasza ennek az „érthetetlen műfajnak” a leginkább rejtélyes, leginkább értelmezhetetlen és leginkább pontos mondata volt: „Azért, mert ott van!” – mondta ő, sejtetve, ironikusan sugallva tán, hogy aki nem érti, annak e vonzerő, e földattudat titka, lényege aligha elmagyarázható.¹¹ S reánk maradt egy tán kevesebbet emlegetett, de ugyanennyire híres mondat a biztosan sikeres Hillarytól is: „Kiütöttük a gazfickót!”, vagy „Kiütöttük a kurafit!”, más fordítás szerint, így fogalmazott a diadalra jutott büszke, avagy „megbűszkült”, önmagát a teremtés törvénye fölé emelő ember öntudatával. Hillary nemcsak győztesnek, „hódítónak” is látta magát a mámor pillanatában, ami az emberi természet gyarlóbb felével számolva érthető persze, ám jele lehet másnak is. Az újj-zélandi hegymászó saját története és tette mélyebb értelmét nem értette volna meg? Hogy élt (nem életrajzi értelemben!), hogy gondolt sikerére élete hátralévő ötvenöt esztendejében, nem tudom, s azt sem, hogy az évtizedek múlásával egyre inkább az üzleti vállalkozások fogóságába (is) esett Everest-mászások tömegére miképpen nézett.

Ez a jelenség a kilencvenes évek elején élénkült meg igazán, az ekkortól beérett informatikai robbanástól is gerjesztett általános üzleti-médiális sporttörténeti fordulattól sem függetlenül. Ahogy a labdarúgásban a Premier Liga létrehozása, a Bajnokok Ligája indulása (1992) meg a Bosmann-szabály (1995)¹² a játék top-formáját (a szó is ekkortól terjedt el) üzleti alapra helyezte végképp, s ahogy az 1996-os centenáriumi olimpiát Atlantának adták Athén helyett, úgy az új (illetve a radikalizálódott régi?) szemlélet e „műfajban” is megjelent. Magyarán: ha sok pénz van, a világ legmagasabb pontjára is eljuthatsz, s ha még több, a világűrbe is akár.

Félreértés ne legyen: a Himalája csúcsára sok pénzzel bírva sem lehet fölmenni akárkinek „csak úgy”. Hosszú, kimerítő fölkészülés is kell hozzá, ám – szakemberek állítják – bárki egészséges, átlagosan jó fizikumú és kitartó ember megfelelő edzés után, teherhordók, a köteleket előre kifeszítő, a mindenható „klienseket” vigyázva támogató serpák és oxigénpalackok segítségével képes lehet erre. Hacsak közbe nem jön „valami” (mondjuk egy hatalmas lavina), ami odafönn, a magasban előre, százszázalékos biztonsággal sohasem kalkulálható. Hallva az adatot, szinte hihetetlennek tűnt nekem: a Mount Everestre több mint 14 000-szer jutottak föl eddig,¹³ aminek többsége az utóbbi egy-két évtizedre esett, s nem gyakorlott hegymászó volt a „tettes” – ezt gondolom. Miként néz a történetre, hogy beszél az így följutott ember róla, kíváncsi lennék reá alkalmasint. Elégedett-e önmagával, dicsekszik-e előkelően „nívós” körben, vagy „bakancslistás” alkalmként tartja nyilván, esetleg – mert átélte – hiszi-e, hogy „más”, netán „jobb” emberként jött vissza, mint volt azelőtt? Nagy oka van, hogy e kérdések utolsóját fölteszem, de erről is később. Előbb másról.

¹¹ Erre lásd: Vincze Szabolcs: *Egy tragédia margójára: a hegymászókat nem megérteni kell, hanem elfogadni.* <https://www.csupasport.hu/hegymaszas/egy-tragedia-margojara-a-hegymaszoikat-nem-megerteni-kell-hanem-elfogadni-80452/> (Letöltés: 2024. március 30.) A szerző öt évig a *Magyarok a világ nyolcezresén* expedíciósorozat sajtófőnöke volt.

¹² A szabály azt mondta ki, ahogy az Európai Unió országaiban a szabad munkavállalás nem korlátozható, úgy a labdarúgásban (a sportban) sem. Ettől kezdve egy klubcsapat akár valamennyi játékosa idegenlégiós lehet.

¹³ Ez természetesen nem ennyi embert jelent, hisz van nepáli serpa, aki például huszonnolcszor feljutott.

Véletlen-e, hogy a hegy megmászása történetének első tömeges tragédiája épp ennek az üzleti fordulatnak az elején, 1996-ban következett be? Két egymással is vetélkedő profi mászó, illetve most már „vállalkozó” – az új-zélandi Rob Hall és az amerikai Scott Fischer – vitte volna csoportját a hegyre (gyakorlott mászók is voltak a csapatokban!), szövetséget kötöttek közben, s közösen indultak harmincötven a csúcson. 8700 méter fölött jártak, amikor jött az alaptábori (5360 méter) hír, hogy erős vihar várható. A józan életösztön szerint vissza kellett volna fordulni hát, ám a sikervágy és az üzlet parancsa erősebbnek mutatkozott. Hisz alig száz méter van hátra még, föl a csúcsra, bármi áron! Fölrtek, indultak vissza, s a vihar ekkor, a Hillary-lépcső¹⁴ tetejénél, a jó körülmények közt is kockázatos ereszkedés előtt, 8800 méternél, a „halálzónának” nevezett magasság felső felében érte őket. Nyolcan veszték oda „több részletben”, köztük a két „főnök” is, akadt, akinek orra, bal kézfeje s több ujja bánta fagyás miatt a históriát, de lejutott, a hegymászóvilág meg döbbenetben állt.¹⁵ Voltak, lettek később még több életet követelő tragédiák,¹⁶ megtanulhattuk, hogy a „kiütöttük a gazfickót” tétele legfőljebb örömrikkantásul elfogadható, ám a történet nem állt le. A hegy, a magasság delejes vonzereje él – kiben így, kiben úgy – tovább.

Bennünk, magyarokban is – hiába nincsenek havas hegyeink 1920 óta már –, természetesen. Igen sokan aligha tartottuk-tartjuk számon e történet részleteit, ám hogy Eröss Zsolt erdélyi születésű hegymászónk sorsának fordulatai, életének végkifejlete¹⁷ és Suhajda Szilárd tragédiájának híre az értelmes érdeklődők számát emelte, abban biztos vagyok. Az „értetlenekét” is, sajnos! Tízmillió hegymászó-szakértő országává váltunk-e, nem firtatom, de hogy az életünkről való beszéd része lett e história, állítani merem. No, meg az ítélkezésre való rossz hajlamunk is reánk tört megint, s elő is adták a magukét fékek nélkül számosan.

Bűnös felelőtlenség veszélyeztetni az életet, kivált, ha család, feleség s apró gyermek vár reánk, erről beszéltek sokan a tapasztalatom szerint, s belátom, hogy „normális” ember agyával, ösztönével nagyon nehéz ezzel nem egyetérteni. Ráadásul az expedíciós hegymászás nem is egyedi, mindenkinek „azonosítható” sikert ígérő verseny a klasszikus értelemben, se aranyérem,¹⁸ se előre kalkulálható nagy pénzjutalom nem jár érte, nincs „ellenfél”, még

¹⁴ A Hillary-lépcső a hegy dél (Nepál) felőli útjának legnevesebb – az első sikeres mászóról elnevezett – szakasza, egy adat szerint 8795 méteres magasságban, közel a csúcshoz tehát. Egy 10–12 méter magas, közel függőleges, úgynevezett „sziklafelszökésről” van szó, amit megmászni kizárólag egyedül, tehát „libasorban” lehet a rendkívül szűk hely miatt. Mindezt holtfáradtan, esetleg tizenöt órányi mászás után, oxigénhiányos állapotban, mínusz 20–30 fokban, metsző szélben általában. S visszafelé is túl kéne jutni rajta!

¹⁵ Baltasar Kormákur rendezésében 2015-ben Everest címmel játékfilm készült a történetről. A film képi világa látványos, a dramaturgiában erősek az érzelmekre ható elemek, ám szakértők szerint, a hegymászás technikai és egyéb körülményeire nézvést hiteles az alkotás. A tragédia két túlélője könyvet is írt a históriáról.

¹⁶ 2014-ben lavinaomlás következtében legalább tizenhat serpa halt meg a kötelek kifeszítése közben, a 2015-ös földrengést kísérő lavinaomlások során pedig legalább huszonkettő hegymászó és serpa.

¹⁷ Eröss Zsolt (1968–2013) 2002-ben a Mount Everest első sikeres magyar mászója volt, oxigénpalackkal. Életútjának eredményei nemzetközi mércével mérve is nagyon jelentősek. A tizennégy létező 8000-es csúcs közül tízre feljutott – ez magyar rekord –, s elnyerte a „hópárduc” címet is (az egykori Szovjetunió területén lévő öt 7000-es csúcst kell megmászni hozzá). 2010 januárjában a Magas-Tátrában balesetet szenvedett, jobb lábát amputáltatta, hogy – múltábal – továbbra is mászni tudjon. Így még két 8000-esre feljutott, másodszer a világ harmadik legmagasabbjára, a Kancsendzöngára (8586), 2013 májusában. Oxigénpalack nélkül mászott, akárcsak a tíz csúcsból kilenc alkalommal. Társával, Kiss Péterrel a visszaút során veszítették életüket.

¹⁸ Volt kivétel három alkalommal. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság eredeti alapszabálya (1894) szerint ugyanis kivételes fizikai teljesítményért érem volt adható. Az emlegetett George Malloryt és

a televízió sem közvetíti, végtelenül magányos a mászó, ha akad társa, akkor is, s minden pillanatban a halállal cimborál. Az a kihívás – elhívás inkább? –, az a misztikum, amiről e „műfaj” részesei, bennfentesei beszélnek odaadó áhítattal, tartok tőle, szinte kizárólag a „körrön belül” élők, létezők számára egyértelmű és átélhető.

A nagyon is konkrét életveszély újra meg újra vállalását, keresését én sem igazán értem józan ésszel, ám Eröss Zsolt, Suhajda Szilárd, a két legismertebb magyar áldozat, meg Klein Dávid,¹⁹ Neszmélyi Emil,²⁰ Ugyan Anita,²¹ Varga Csaba,²² Pajor István,²³ a doayen, aztán Kollár Lajos²⁴ vagy Pintér László²⁵ szavait hallgatva hosszasan, mintha mégis fogságába ejtene „valami”, aminek nevet adni sem tudok egyelőre még. Avagy: értem, miről beszélnek, és mégsem értem, olyasmiről talán, ami delejes erővel vonz, de riaszt is egyben, ha annak „konkrét valóságába” belegondolok.

Egy fölvetelt nézek türelmesen közel három órán át, ami bármely „külsősnek” nézhetetlen (nézhetetlenül unalmas) alighanem.²⁶ Nyolcan-tizen ülnek körül az asztalt, szemlátomást „bennfentesek” valamennyien. A Magyar Hegy- és Sportmászó Szövetség beszámolója a téma a kancsendzöngai expedíció után 2013 júniusában. Kollár Lajos viszi a szót leginkább, higgadtan tárgyyszerű, azonnal fölismerhető hangon. Eröss Zsolt és ifjú társa, Kiss Péter minapi eltűnésének körülményeiről folyik a beszéd hosszasan. Kollár telefonja szól, beszél a hívóval, halljuk, hogy Sterczner Hilda kér elnézést, úton van, kicsit késik. Jön is öt-hat perc múlva, kézen vezetve egy három év körüli gyermeket, a másik a hátán, hordozóban, egyéves

tucatnyi expedíciós társát csupán a 1922-es kísérletért tiszteletbeli téli olimpiai bajnoknak nyilvánították Chamonix-ban 1924 elején, a később első téli olimpiának elismert játékokon. Az 1932-es Los Angeles-i olimpián a Matterhorn északi falának megmászásaért a német testvérpár, Anton és Franz Schmid kapott aranyérmét, bár a díjazást Anton – 1932 májusában életét vesztette egy másik hegyen – már nem érte meg. Berlinben (1936) pedig egy német házaspárt (Hettie és Günther Dyhrenfurt) jutalmaztak ugyanígy, 1934-es Himalája expedíciójukért. A NOB 1946-ban aztán „kivette” az alapszabályból ezt a lehetőséget, igaz – a szóbeszéd szerint – Gagarin űrrepülése (1961) után néhány szovjet „elvtársnak” mint ötlet eszébe jutott az egykori lehetőség. Eredménytelenül.

¹⁹ Klein Dávid hegymászó. Négy 8000 feletti csúcson járt oxigénpalack nélkül. A Mount Everesttel kilenc alkalommal próbálkozott sikertelenül, de 8700 méteres magasságig eljutott.

²⁰ Neszmélyi Emil ügyvéd, önmagát nem hegymászonak, hanem felfedezőnek, teljesítménysportolónak nevezi, aki a különleges, extrém fizikai és mentális próbák legyőzését tekinti céljának. Járt az Antarktiszon, az Északi sark közelében, mind a hét földrész (e fölfogás szerint Észak- és Dél-Amerika külön számítható, plusz Antarktisz) legmagasabb hegyének tetején két „változatban” is (*Seven Summits*). Ő az egyetlen magyar, aki az Everestet előbb a nehezebb, mert jóval hosszabb úttal járó északi (a kínai), majd a déli (a nepáli) oldalról is megmászta aszmásan. Gyakori és remek előadásokat tart tapasztalatairól.

²¹ Ugyan Anita hegymászó. Az első magyar nő, aki a Mount Everestre 2009-ben feljutott, s 2010-ben is megtette ezt, amivel az első kétszeres magyar mászó egyben. (Neszmélyi Emil a másik.)

²² Varga Csaba nagyváradi hegymászó. 2013 és 2023 közt hat 8000-nél magasabb csúcson járt, mindig oxigénpalack és serpák segítségével.

²³ Pajor István. Sífutásban és síugrásban többszörös magyar bajnok, majd edző. A hegymászt negyvenhat évesen kezdte el. A 8201 méter magas Csou Oju csúcsára – a világ hatodik legmagasabb hegye – ötvenkét évesen, 1990-ben jutott fel. 2001-ben hatvanhárom évesen az Aconcaguát, Dél-Amerika legmagasabb pontját (6962 méter) csipőprotézissel mászta meg.

²⁴ Kollár Lajos hegymászó, túraszervező. A Magyarok a világ nyolcezeresein című sorozat kiötlője, szervezője, vezetője 2003 és 2013 (Eröss Zsolt halála) között.

²⁵ Pintér László hegymászás szakíró, sportújságíró, kommunikációs szakértő, a Suhajda Szilárd-féle expedíció hazai stábjának tagja.

²⁶ *Meghallgatta a Kancsendzönga expedíció vezetőjét a MHSSZ* <https://www.youtube.com/watch?v=-FMiuRQMznc&t=9431s> (Letöltés: 2024. március. 31.)

forma lehet. Köszön, köszönnek az asztalnál ülők is, de semmi összeborulás, teatralitás, révedt egymásra nézés! Hilda, Eröss Zsolt tán két-háromhetes „özvegye” (sohasem használta tudtommal e szót) „lecuccol”, a két aprósággal foglalkozik gondosan, ám figyel s beszél is közben a társasághoz, amikor az ő szavának van ideje. Mondom, alig néhány héttel szeretett férje, kicsi gyermekei apja eltűnése után! Én a hosszú, erre-arra kanyargó, számomra nem is mindig követhető szócserét megkövülten hallgatom, s tán arra gondolok: olyan emberek beszélgetnek itt, akik – ki hívó, ki „hitetlen” közülük, nem tudom – hitellel mondhatják-mondhatnák ki Jézus szavait: Legyen meg a te akaratod!

Sterczer Hilda – harmonikus életet él a hírek szerint, első férje emlékét, hagyatékát példásan ápolva közben – mondta ki azt is először ama végzetes napokban, hogy Zsolt visszatérésére nincs remény. Nos, hogy viszonyulunk mi, „tengerszinten” élők ehhez? Fásult érzéketlenséget vagy a teremtett élet méltóságának maradéktalan tiszteletét fedezzük-e föl e történetben, midőn tudhatjuk, hogy a hölgy szíve ama napokban ugyanúgy összetört, ahogy mindannyiunké összetör, ha hasonló sors nehezedik reá. S ami számomra meggondolkodtató: ugyanezt a tartást, az Isten végzésében való nyugalmat és az életbe vetett bizalmat érzem ma, Legendi Tímea, Suhajda Szilárd társa szavaiban is.²⁷ Nem tudok másra gondolni: kell itt valami, a hegymászás lényegét „kívülről” nem igazán hallóra fogható „titoknak” lennie, ami mégis magyarázza, legalábbis megérinthetővé teszi azt a jelenséget, amit gyalogos életre teremtett evilági ésszel megérteni nem lehet – s elfogadni is nehéz talán. Miért hasonlítgatta például Suhajda Szilárd²⁸ a csúcsmászást a zarándokúthoz, s miért hajtogatta minduntalan: úgy érzi, jobb, türelmesebb, figyelmesebb emberként jött-jön vissza a hegyről, mint volt azelőtt? Mert hogy csak a siker, a – számára vállalt – rekordjavítás ténye, az önmagával is vívott „versenyben” való győzelem miatt, azt nem hiszem.

Megvallom, a gyermeken romantikus fantáziáláson túl – amit néhai elemista könyvem olvasmánya gyűjtött föl bennem – talán sohasem járt magas hegyeken az eszem. Emlékszem, régi atlaszban 8848 helyett 8884 méteres magasságot olvastam egyszer ötvenegynehány esztendeje, s az adatok megszállottjaként örvendezni kezdtem, mennyit „nőtt” a hegy, holott nyomdahibáról volt szó alighanem. Vélem, a mászást is csak amolyan kitarási próbaként képzeltem el, a különleges időjárás körülményekről s egyebekről semmit sem tudva pontosan. Ama tényezőkről tehát, amikkel később szembesültem, szigorúan olvasóként továbbra is persze tudván, illetve sejtven, hogy új „tapasztalatom” a valóságnál igencsak szegényesebb lehet. Miről van szó? Miért játszik az életével, aki a „nagy hegyre” kívánczik – nézzük biológiailag, élettanilag csupán.

Én az erdélyi Bucsín-tetőnél (1287 méter) magasabban nem jártam, Léka Géza barátom Peruban (nem a saját lábán!) 4000 fölé is eljutott, s állítja, a légszomjtól lépni is alig tudott. Nos, a négyezer és párszáz méter a 8848-nak a fele sincs, ráadásul az oxigén a magasság növekedésével exponenciálisan fogyatkozik. Edzett alpinisták állítják, 5000 méter magasan – ahol az „átlagember” séta közben is fulladozik – „semmi baj” nincs még, a szervezet nem károsodik, ez a magasság némi gyakorlattal „élhető”. A továbbiakhoz már erősen „szoktatni” kell a szervezetet, hogy az ott tartózkodás elviselhető legyen egy ideig. Egy gyakorlott, de 8000 méter feletti csúcsra kívánczó alpinista 5000 körül veri fel alaptáborát, ami a mászás néhány hetére a „bázisa” lesz, s ott tartózkodik – ha van neki – helyi csapata is. Ez 5350 méter a Mount Everest esetében, innét indul az akklimatizáció, a szervezet nagyobb magassághoz való fokozatos „hozzászoktatása”. Két-három hétig is tarthat e – végső csúcstámadás

²⁷ „Meg kellett mondanom a kisfiunknak, hogy apa nem jön haza!” Suhajda Szilárd felesége a tragédiáról. <https://www.youtube.com/watch?v=Mgcd18M5VfM> (Letöltés: 2024. március 31.)

²⁸ Neszmélyi Emilől is hallottam ezt.

előtti – folyamat. Előbb fölmeleg a mászó az 5900–6000 méter körüli egyes számú táborba (hét-nyolc óráig tarthat), sátrat ver, ott tölti az éjszakát, s visszatér az alaptáborba. Majd a kettes számú (körülbelül 6500 méter) táborba megy (értelemszerűen hosszabb ideig tart), alszik egyet – vagy kettőt –, s megint vissza 5350-re. És így tovább! A harmadik tábort (7300 körül) a negyedik „megszokása” követi (7950 esetünkben). Ezt az utat kell bejárni oda-vissza sok napon át – az időjárás körülmények alakulásától is függhet ez! –, mielőtt a „csúcstámadásnak” nekifog az ember. Próbáljuk meg ezt az akklimatizációs időszakot elképzelni csupán. Mindig föl, mindig vissza, egyre följebb, egyre „visszább”, egyre több idő alatt, egyre fáradtabban s egyre oxigénhiányosabb levegőben (a tengerszinti oxigénmennyiségnek az egyes tábornál úgy 60, a kettesnél 50, a négyesnél már csak 30–35 százalékát lélegezheti be a mászó, s még alig jár 8000-nél). Maga a csúcspont a négyes tábortól 850–900 méterre van tehát, ezt kell egyetlen nagy rohammal teljesíteni, ami ideális esetben úgy tizenöt (!) óráig szokott tartani, alvás nélkül, este kilenc-tíz körül indulva, másnap délben vagy utána egy-két órával fölérve, hogy a (egyelőre a négyes táborba való) visszaút nehezebb része még a világosság idejére essen, s ekkor sincs alvás persze. Van, aki „alapszabályt” emleget, ami szerint délre fel kell érni, ha nem lehet, irány vissza, de ezt rugalmasan értelmezik általában, mert a csúcspont közeldével egyre képtelenebb föladni álmát az ember.

A csúcson húsz percnél többet tartózkodni nem ajánlatos, hisz hátra van még a visszaút, ami a hiedelemmel ellentétben veszélyesebb, mint a fölfelé vezető, a „megcsináltam” élményből fakadó figyelmetlenség megnőtt esélye miatt, az egyre növekvő fáradtság miatt, meg az alattomosan leépülő szervezet tiltakozása miatt is! „A csúcspont felületen van!” közhelyes igazsága életbevágóan fontos és pontos tudnivaló ezúttal tehát! Döbbenetes az adat: a kimerülésnek „köszönhető” halálesetek hetven százaléka a visszaúton következik be.²⁹

A „halálzóna” természetének egyik következményéről lehet szó. Halálzónának a 8000 méter fölötti magasságot nevezi a hegymászóvilág, ami nem küszöb módjára meghatározható határvonalat jelent természetesen. Azért e név, mert ilyen magasságban életben maradni a legjobb fizikai, mentális felkészültség, a tökéletesen sikerült akklimatizáció birtokában is csak bizonyos ideig lehetséges. Kinek 48, kinek 70–80 óra ez, a biológiai állapottól, a körülményektől is függhet persze. A halálzóna olyan, mint a gyertya lángja például: hozzá szokni rengeteg „edzéssel” sem lehet – azt csak kibírni, elviselni lehet egy ideig. Mivel az ember nem oda teremtett, aki e zónába lép, annak teste az oxigén, a test, a szervek működéséhez szükséges „fűtőanyag” hiánya miatt szó szerint (!) haldokolni kezd. A szervezet – mert élni akar! – „okos” persze, pótolni igyekszik azt, ami s amíg pótolható. A fehérjéből (az izomból) szénhidrátot, „fűtőanyagot” csinál, fogyasztja a testet, vele az erőt tehát. Glükoneogenezisnek hívják a folyamatot.³⁰ Napi 1,5–2 kilogramm súlyvesztéssel lehet számolni legalább. Suhajda Szilárd mondta el, hogy a K2³¹ 2019-es sikeres megmásítása során 15 kilót fogyott. Aztán meg a hemoglobinnal szaporodása miatt (ez is a test védekezése) sűrűsödik a vér,

²⁹ Mint említettem már, ez történt Erőss Zsolttal és Kiss Péterrel a Kancsэндzönga csúcspontjának elérése után 2013 májusában.

³⁰ Erre, egyáltalán hegyen lévő élettani veszélyekre lásd: Naszmélyi Emil 2017. májusi előadását a Mindenki Akadémiáján: <https://www.youtube.com/watch?v=taoRNhzMFSk>, Szintén a magashegyi betegségekre orvosi szempontból lásd a Szász Mátéval készült interjút: <https://www.haon.hu/hazai-bulvar-celeb/2023/06/suhajda-szilard-pokoli-kinokat-elt-at-a-hegyen-mielott-meghalt-videoval> (Letöltések: 2024. április 1.)

³¹ A K2 a Föld második legmagasabb, a Mount Everestnél nehezebben mászható hegye, 8611 méter magas. A 8848 méterhez képest való 237 méteres szintkülönbség azonban óriási az extrém körülmények miatt, „időben” is. Azt is Suhajda Szilárd mondta el, hogy a K2 csúcspontja előtti 150 méter legyűrése öt órán át tartott, csak fölfelé!

nem működnek a hajszálerek, agyi ödéma, tüdőödéma is felléphet, nő a döntésképtelenség, a tévképzetek esélye s a végtagokat érintő fagyásveszély. S fogy, fogy a maradék erő, fogy az idő s vele az életben maradás esélye is. Nagyon leegyszerűsítve: aki 8000 feletti csúcsra megy, e zóna határát átlépve haldokolni kezd, s még mielőtt meghalna, vissza kell érnie! Nincs mese, ahol legközelebb (mindjárt itt van!) a siker, a cél, a „beteljesedés”, ott vagyunk az élettől legtávolabb. Ez is a hegymászás titka, paradoxona!

Emlékezetem szerint Sterczner Hilda mondott effélet – nem a paradoxon szót! –, aki nemcsak Erőss Zsolt élete párja (volt), de kétszer 8000 fölé jutott hegymászó is, akárcsak Legendi Tímea, Suhajda Szilárd felesége. Miért tudták szinte mindenkinél előbb, hogy a remény elveszett, miért lettek képesek ezt kimondani, s miért a tartás, a méltóság bennük? Tán mert ők – hisz megélték! – megélik, így értik is ezt a roppant összetett titkot, éppen azért.

Csak az oxigénpalack és kísérő segítsége nélkül való mászásról, e műfaj „királykategóriájáról” van most szó. Az Everesten (és a 8000 feletti hegyeken) végzett kísérletek mindössze 2–3 százaléka oxigén és segítők nélküli, s a vállalkozók legkiválóbbjai – akik értik-élik e „szakma” misztikumát – ezt a formát kergetik, a palackkal elért sikerek értékét sem tagadva közben. Az eddigi nyolc eredményes magyar Everest-mászást hat ember – köztük két hölgy – érte el, palackkal valamennyiük.³² Voltak próbálkozóink palack nélkül is, ám vitathatatlan talán, hogy legtöbb esélye a sikerre Suhajda Szilárdnak lehetett. Amúgy: ki éri el, ki nem a célt, annak sok oka lehet (időjárás-béli, döntésképeség-béli stb.), ennek alapján valamiféle eredményességi sorrendet föllátni nem érdemes.³³

Suhajda Szilárdnak a „*The Big Five*”³⁴ volt az álma a szava szerint, s illendő belátni, hogy a K2-n vett sikere után, ereje és tapasztalata teljében, az Everesten kívül más célra nem gondolhatott. Gyanítom, némi bizonyítási vágy, önbecsülési akarat is fűthette őt,³⁵ ám a vele az elmúlt években készült beszélgetéseket nézve úgy vélem: egy önmaga képességeivel tisztában lévő, feladattudatával eggyé érett, kivételes harmóniaérzékkel megáldott, az élet méltóságának pártján álló embert hallgatok, aki nemcsak diákjainak (valóban dolgozott nyelvtanárként Esztergomban), önmagának sem hazudik, s álmát nem adja fel.

Ritka önazonos lényt látok, hallok a fölvételeken. Nincs egoista nárcizmus, nincs önelégyült fogadkozás, csak arányérzék van, az élet tisztelete, sugárzó szeretet és az elrendelt sorsba vetett bizalom. Megkapó, ahogy a mászás élményét – mondtam már – a zarándokút próbájához hasonlítja többször, ahogy annak jellemet nemesítő hozadéka erejéről beszél, meg arról, hogy a csúcs megmászását mennyire gyarló dolog „hódításnak” nevezni.

A hegyet „meghódítani” ugyanis nem lehet, mert visszavonhatatlanul ő az úr, az utolsó szót mindig ő mondja ki, ahogy az Everest című filmben is elhangzik. A hegyre haragudni –

³² Erőss Zsolt (2002), Jelinkó Attila (2007), Ugyan Anita (kétszer, 2009, 2010), Neszmélyi Emil (kétszer, 2016-ban észak, 2022-ben dél felől), Németh Alexandra (2018), Price Márton Péter (2023).

³³ Ki képes a veszélyt érzékelve a visszafordulás mellett dönteni, többször ez az életben maradás föltétele. Suhajda Szilárd a csúcs „vonzerjét”, a nehezen visszatérő esélyt érzékelve erősebbnek – valószínűleg – tudati állapota miatt (az agyi ödéma egyértelmű jeleit látták rajta a visszafele igyekvők) nem volt képes erre.

A Mount Everest tetejét palack nélkül először 1978-ban Reinhold Meissner, dél-tiroli osztrák mászó érte el másodmagával, Peter Habelerrel, s 1980-ban egyedül is feljutott. Az első is ő volt, aki mind a tízennégy 8000 méternél magasabb csúcst megmászta.

³⁴ Szó szerint: „az öt legnagyobb”. Mármost legmagasabb hegy: Mount Everest (8848), K2 (8611), Kancsendzönga (8586), Lhoce (8516), Makalu (8463). Közülük a K2-n (2019) és a Lhocén (2022) járt már, az Everest lett volna a harmadik.

³⁵ A K2 2019-es megmászása után nemtelen módon megvádolták (a hegymászótársadalmon belülről persze!), hogy a csúcst nem vagy nem oxigénpalack és serpa segítségével érte el.

ha emberi tragédia is a próba vége – ezért nem érdemes, hisz ő csak „ott van”, méltóságteljesen létezve a maga törvénye szerint, mozdulatlanul, vár reánk. S magához enged, emel bennünket, reája, hozzá vágyakozókat, ha úgy „gondolja”, hogy a „sikert” a vele való együttlétben megélhető „misztikus uniót” – mert alázattal fogadjuk – megérdemeljük néhanap.³⁶ A hegyet nem lehet legyőzni, „kiütni” sem, ahogy Edmund Hillary mondta mámorosan jó hetven éve, a hegyen csak vendég (egy „ismeretlen úr vendége”, írná Kosztolányi?) lehet az ember.

Nézem, hallgatom ezt az embert – a múlt idő tudatában immár –, s ámulok. Istenről, hitről – ha jól emlékszem – egy szót sem ejt, ám minden, amit céljáról mond (a gyakorlati dolgokon kívül), mégis mintha egy metafizikai erőterben dolgozó elszánásról, fölfogásról is folyvást vallana. Szóljon az Alföldön élve meglelt fölfedezés-vágyról, a romantizálható „elhívás” föllobbanásáról vagy párjáról, családjáról éppen, kissé rekedtes, visszafogott szava mintha a létezés mélyebb értelmének érzékelését sugallná nekem. Konkrétabban meg azt, hogy neki most, 2023 első hónapjaiban a vállalt útra – mert „hívják” – muszáj elindulnia.

Tudom, van, ami józan ésszel nem megélhető, s tán nem is elfogadható, ám mégis meg-gondolkodtató lehet. Halálának huszonötödik évfordulóján Ayrton Sennáról a Formula-1 versenyt nem is igazán figyelve-értve írtam: „Lehet [...], létét olyan hívásként élte meg, ami az évekkel behatárolható földi életnél is fontosabb. Elhívásként, ami nem ereszti, s aminek szóval megnevezhetetlen valóságát csak a küzdelem önpusztításra esélyes feszültségében volt képes megélni ő, s épp ezért nem létezhetett nélküle? Mert ha így volt, a győzelem má-mora – s csak az, versenyről, versenyre! – e felsőbb szándék beteljesülését jelentette neki, az Istentől való megérintettség újra meg újra átélni vágyott pillanatát.”³⁷

Ilyesmiről eshet szó a hegymászók „elhívásának” idején is? Ám lehet-e az életet kockáztatni, fölládozni a végtelennel, az Istennel (!) való találkozásért, ahogy a tudottan mélyen hívó brazil autóversenyző gondolhatta ezt? Mit keres, mire vágyik az az ember tehát, aki életét sem féltve (?) a hegyre megy? Neki találkoznia kell valamivel, valakivel, amiről, akiről nem beszél, amiben, akiben nem is „hisz” konkrétan talán? Talán csak a szabadság felső fokát, az önmagunkká válás tökéletes alkalmát hajszolja, amiről legszebben Klein Dávid a korábbi mázó-társ beszélt, vagy valami mást, többet is, ami szóval nem megnevezhető?

Suhajda Szilárd érezte a „hívást”, fölkészült, nagyon keményen egy éven át, elindult, de nem ért célba.³⁸ Miért nem, mi lehetett a „hiba”, szakmai értelemben nem az én tisztem

³⁶ Az is tanulságos, ahogy a csúcson állás élményéről beszélnek, Suhajda Szilárd, Neszmélyi Emil vagy mások. Mert ott – mondják – nincs semmi eufória, ott csak végtelen kimerültség és tompaság van abban a pillanatban. Az örömet a mázó csak később, visszatérve éli át – egyben „érti” meg – alighanem, bár szavakkal elmondhatóvá, átadhatóvá sohasem válik az egész, akárcsak az istenélmény vagy a szerelem.

³⁷ N. Pál József: *Árnyékban, csendben. Huszonöt éve halt meg Ayrton Senna*. In: N. Pál József: *Magyar sport – magyar sors II.* Budapest: Kortárs Kiadó, 2023. 239–240.

³⁸ Fölvetődött, hogy Suhajda Szilárd elérhette a csúcst talán, s a visszaúton fogyott el az ereje. Végső bizonyíték sohasem lesz erre, a szakértők szerint a nemleges válasz a valószínűbb. A 7950 méternél lévő négyes táborból 23-án este kilenc óra öt perckor indult, másnap reggel nyolckor 8400 méternél járt, a 450 méter magasság megtétele 11 óráig tartott. 8630 méter magasságnál beszélt utoljára a hazai háttércsapat, a felesége vele (fél kettő volt, újabb öt és fél óra kellett a 230 méterhez!). Nagyon lassú volt a tempó a szakmabeliek szerint. Nyomkövetőjéről, még 8795-ről, a Hillary-lépcső aljáról is érkezett jel, ekkor már este volt, a négyes táborból való indulástól legalább huszonnégy óra eltelt. Később már nem érkezett jel. (Az 53 méterrel magasabban lévő csúcst elérése óráig tarthatott volna még.) Ennél magasabban oxigénpalack nélkül magyar mázó nem járt, a teljesítmény a tragédia elenére „magyar rekord” tehát.

fontolgtatni.³⁹ Ám arra az utolsó bejelentkezésre emlékezni fogok, amíg élek.⁴⁰ A csúcsra indulás előtt, 2023. május 21-én készült az alaptábor sátorában. Tegeződve szól mindenkire, a segítőihez, a stábjához, akiknek az utat köszönheti, az érte szorítókhöz. A reményeiről beszél, hogy három nap múlva odafönt lesz talán, hogy élete feladata előtt áll (a „karrierem” szót kétszer is mondja sajnós, amit én utálok, de most megbocsátom), majd hideglelősen, mégis „ünnepélyesen” hangzó modorban szól végül. „Izgatott vagyok! Félek! De várom! Nagyon várom!” Így a szavak, s én elszoruló torokkal érzékelem a fölvetelt többszörre látva, hogy ebben a négy rövid mondatban nemcsak Suhajda Szilárd élete, de a hegymászás nevű történetnek, a vele kapcsolatos misztikumnak a teljes lényege is benne van. Figyeljünk a részletekre! „Izgatott vagyok – mondja, s az arcára, a hangjára, a szemére érdemes tekinteni. „Félek” teszi hozzá félreforduló fejjel, nem is a kamerába („telefonba”) nézve, s számomra ez a leghitelesebb és legfontosabb pillanat! Mert tudom, hogy valóban fél, nem is lehet más-képp, s van is ezt ereje kimondani, szelíd, mégis átszellemült arccal. Aztán reánk néz megint: „De várom! Nagyon várom!” teszi hozzá, poétikailag is míves modorban, sugárzó szemmel szinte, úgy, hogy abban a másodpercben minden szétszalazhatatlanul összeér. Aki e néhány szó lényegét érti, érzi, „veszi”, az nem fog „földön járó”, abban a „másik” világban érvénytelen számárságokat kérdezni, fölvetni ezután! Mert az utolsóvá lett üzenet e néhány szava a hegymászás, egyben létezésünk legsűrűbb lényegét nevezte meg talán öntudatlanul.

Követendő-e ez az út, Suhajda Szilárd, Eröss Zsolt vagy Ayrton Senna útja, nincs jogom eldönteni, de hogy e példákra – ebben a fölfordult, a hősi létet tagadó, a mutatósnak látszó sikereket ellenben követelő világban – illendő irgalommal tekinteni, abban biztos vagyok!

A hegy azonban nemcsak „ott van”, ott is marad, őrizve a hozzá kívánczók szellemét, s van, akiknek a testét is, békében, csendben, az idők végezetéig.

³⁹ Erre vonatkozóan lásd a 26. jegyzetben hivatkozott beszélgetést, ami ugyan az Eröss Zsolt-féle 2013-as Kancsendzönga expedícióra vonatkozik, de a gondolatmenet esetünkben is szemnyitó lehet. Valamint: *Kollár Lajos szerint nincs rendben, hogy a hegymászókat az aktivitás miatt büntetik.* <https://www.youtube.com/watch?v=e1MwpSZVZno> (Letöltés: 2024. április 1.), illetve: *Suhajda Szilárd halála. Miért nem segítenek az elakadt hegymászónak?* <https://www.youtube.com/watch?v=ZLgFGFgx6hU&t=1928s> (Letöltés: 2024. április 1.), „*Abban a világban nagyon nehéz tiszta fejjel gondolkodni.*” *Pintér László a klubrádióban.* <https://www.youtube.com/watch?v=qnjERbCCFkc> (Letöltés: 2024. április 1.)

⁴⁰ Lásd a 6. jegyzetet.